

Список використаних джерел:

1. Іщенко В.В. Податкова складова фінансової безпеки держави. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 37. С. 35–40.
2. Іванов Ю.Б. Податкова безпека: сутність та умови забезпечення. *Економіка розвитку*. 2010. № 2 (54). С. 9–11.
3. Коробов В.В. Финансовая безопасность в системе государственного финансового контроля: автореф. дисс. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.10. Москва, 2010. 18 с.
4. Виклюк М.І. Податкова безпека: дуалістичність економічної природи трактування змісту основних характеристик. *Інноваційна економіка*. 2013. № 5 (43). С. 242–246.
5. Правознавство: підручник / за ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 736 с.
6. Насипайко Д.С., Кузьмін Є.С., Буряк В.О. Податкова політика України: проблеми та перспективи розвитку. *Наукові записки*. 2011. Вип. 12. Ч. I. С. 74–80.
7. Гаряга Л.О. Структурно-декомпозиційний аналіз економічної природи податкової політики держави. *Фінансовий простір*. 2012. № 1 (5). С. 48–54. URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1201/12vdvsad.pdf>.
8. Методи визначення та класифікація податкових ризиків. *Офіційний портал Державної фіскальної служби України*. URL: http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/povidomlenia_/2010-povidomlenia/print-59484.html.
9. Податкові свободи: куди підуть податки українців. *Дебет кредит*. URL: <https://news.dtki.ua/taxation/common/39450>.
10. Заблоцький М. До «Дня податкової свободи»: лише 20% українців вважають існуючі податки справедливими. *Українська правда. Блоги*. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/zablodsky/575fb5fba37c2/>.

УДК 349.3

ВИДИ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Соколинський Юрій Володимирович,
кандидат юридичних наук

У статті проаналізовано різні класифікації видів недержавних пенсійних фондів. Досліджуються юридично визначені види недержавних пенсійних фондів. Запропоновано класифікацію недержавних пенсійних фондів, запропонованих різними вченими. Підкреслюється недостатній науковий розвиток недержавного пенсійного забезпечення для формування послідовної правової теорії цього інституту, а також активного розвитку недержавних пенсійних фондів у вітчизняному суспільстві. Обґрунтовано, що нерозуміння різних сторін видів недержавних пенсійних фондів призводить до недостатньої популярності серед населення. На основі аналізу класифікації видів недержавних пенсійних фондів у роботах вітчизняних учених зроблено такі висновки: 1) суттєвою проблемою вітчизняних робіт, присвячених питанню недержавних пенсійних фондів, є те, що автори не розрізняють недержавні пенсійні фонди та інші суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення. Відповідно, більшість критеріїв їх розподілу зовсім не пов'язана з недержавними пенсійними фондами, хоча вони можуть бути поширені на такі установи, як банківські установи і страхові організації;

2) деякі з обраних критеріїв є актуальними, але в будь-якому разі вони є більш доцільними для перегляду в контексті положень Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». На основі роботи пропонуємо власну класифікацію недержавних пенсійних фондів, а саме: про правовий характер, про структуру управління, про наявність участі у фонді, про специфіку освіти, за критерієм засновників, за специфікою управління недержавного пенсійного фонду, за критерієм управління активами.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, види недержавних пенсійних фондів, класифікація видів недержавних пенсійних фондів, критерії класифікації видів недержавних пенсійних фондів.

TYPES OF NON-STATE PENSION FUNDS

Sokorynskyi Yurii Volodymyrovych,
Candidate of Juridical Sciences

The article analyzes different classifications of types of non-state pension funds. Legally defined types of non-state pension funds are investigated. Proposed classification of non-state pension funds offered by different scholars. The insufficient scientific development of non-state pension provision for formation of a consistent legal theory of this institute, as well as for the active development of non-state pension funds in the domestic society, is emphasized. It is substantiated that misunderstanding of different sides of the types of non-state pension funds leads to insufficient popularity among the population. Based on the analysis of the classification of types of non-state pension funds in the works of domestic scientists, the following conclusions were made: 1) the significant problem of domestic works devoted to the issue of non-state pension funds is that the authors do not distinguish between non-state pension funds and other subjects of non-state pension provision. Accordingly, most of the criteria for their distribution are not at all related to non-state pension funds, although they can be extended to such entities as banking institutions and insurance organizations; 2) some of the selected criteria are relevant, but in any case they are more appropriate to be revised in the context of the provisions of the Law of Ukraine "On non-state pension provision". On the basis of this work, we propose an own classification of non-state pension funds, namely: on the legal nature, on the structure of management, on the availability of participation in the fund, on the specificity of education, on the criterion of founders, on the specifics of the administration of a non-state pension fund, on the criterion of asset management.

Key words: non-state pension funds, types of non-state pension funds, classification of types of non-state pension funds, criteria of classification of types of non-state pension funds.

Поділ недержавних пенсійних фондів на різноманітні види за відповідними ознаками класифікації спрямований на вирішення найрізноманітніших завдань, пов'язаних із забезпеченням поширення недержавних пенсійних фондів на якомога більшу кількість працюючих осіб. Як свідчить аналіз наукової літератури, окремо види недержавних пенсійних фондів у вітчизняній правовій та економічній доктрині фактично не досліджуються. Цьому питанню присвячені розділи деяких навчальних посібників (наприклад, у навчальному посібнику С.О. Кропельницької та Т.В. Солоджук «Соціальне страхування» [1]), нечисленні комплексні дослідження (наприклад, стаття Н.А. Цікановської «Класифікація недержавних пенсійних фондів у контексті забезпечення їхньої фінансової безпеки» [2]). Види недержавних пенсійних фондів розглядаються вітчизняними науковцями переважно виключно в контексті норм Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3]. Відзначимо,

що питання діяльності недержавних пенсійних фондів загалом урегулюється на досить високому рівні. Як наслідок, це питання практично не аналізується належним чином у наукових джерелах, адже визначається вітчизняними науковцями на основі законодавчих формулювань, що не дає змоги дослідити його різнобічно. Ґрунтовне дослідження кожного виду недержавних пенсійних фондів є необхідним, оскільки це питання виглядає найперспективнішим для майбутнього вдосконалення пенсійного забезпечення громадян, а також є одним із найгостріших у теорії пенсійного забезпечення сьогодні. Рівень поширення недержавного пенсійного забезпечення на населення України й так незначний, а без належного наукового аналізу кожного з видів його суттєвий приріст малоімовірний. Це зумовлює необхідність дослідження кожного з видів, які якнайповніше відобразатимуть і характеризуватимуть різні сторони недержавних пенсійних фондів.

Окремим аспектам аналізу видів недержавних пенсійних фондів приділяли увагу такі дослідники: С.О. Біла, Р.П. Бойчук, Ю.В. Вітка, І.С. Гайдук, С.В. Глібко, В.С. Домбровський, М.О. Коніна, В.В. Корнєєв, С.О. Кропельницька, Р.А. Майданик, Г.В. Миськів, В.Л. Пластун, С.М. Прилипка, К.Х. Реха, Т.В. Солоджук, Т.О. Хлибова, Н.А. Цікановська, К.П. Черненко, І.З. Шах, М.Я. Яструбський та інші. Проте, як нами відзначалось раніше, комплексно виділене питання фактично не розглядалось, що, у свою чергу, вказує на необхідність проведення ґрунтового вивчення й аналізу видів недержавних пенсійних фондів.

Мета статті – визначення та класифікація видів недержавних пенсійних фондів.

Вивчення наукової літератури засвідчило, що більшість учених у працях підтримують законодавчу класифікацію [4, с. 21; 5, с. 487; 6, с. 651; 7, с. 227; 8, с. 149; 9, с. 26; 1, с. 165–166; 10, с. 231]. Вона переважно не критикується, не роз'яснюється належним чином, а наводиться як певний факт існування саме таких видів недержавних пенсійних фондів. Так, як впливає з частини 4 статті 6 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3], за видами пенсійні фонди поділяються на відкриті пенсійні фонди, корпоративні пенсійні фонди та професійні пенсійні фонди. Саме такої думки дотримується й більшість вітчизняних учених, виділяючи цих самих три види й аргументуючи свою думку посиланнями на чинне законодавство.

З науковцями, які підтримують цю позицію, варто однозначно погодитися. По-перше, існування таких видів недержавних пенсійних фондів зумовлене, врегульоване та підтверджене нормами чинного законодавства, а саме Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3]. По-друге, норми цього нормативно-правового акта належним чином регламентують діяльність кожного з видів. Разом із тим зауважимо, що ця концепція не єдина з-поміж тих, які можна зустріти у вітчизняній науковій літературі.

Одним із перших у правовій доктрині нашої держави класифікацію недержавних пенсійних фондів запропонував Р.А. Майданик, причому зробив це задовго до прийняття в Україні Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV [11] і «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3], спираючись на досвід більш розвинених держав світу. Дослідник класифікував недержавні пенсійні фонди за такими критеріями: за правовою системою; за структурою та організацією управління; за формою створення й функціонування; за умовною ознакою, характером отримання прав на пенсійний дохід; за характером формування фондів.

Також на основі зарубіжного досвіду здійснила класифікацію недержавних фондів Ю.В. Вітка. При цьому запропонована нею система відрізняється від моделі Р.А. Май-

даника, передбачає три критерії: згідно зі світовою практикою; за правовим титулом, на якому пенсійні активи належать чи не належать учасникам пенсійного фонду, за правовою формою.

Також у науковій доктрині нашої держави наявні інші підходи до класифікації недержавних пенсійних фондів, які, на нашу думку, також не надто вдалі. Так, В.В. Корнєєв здійснює класифікацію недержавних пенсійних фондів за двома критеріями: за організаційно-правовою формою та схемою організації діяльності.

Більш масштабну концепцію з більшою кількістю критеріїв пропонує С.О. Біла. Так, дослідниця виділяє таку класифікацію: за структурою та організацією управління; за природою створення й існування; за світовою практикою діяльності нестрахових фондів; за механізмом виплати додаткових пенсій.

Найбільш масштабну модель у праці пропонує Н.А. Цікановська, виділяючи дванадцять критеріїв класифікації недержавних пенсійних фондів:

- 1) за організаційною будовою: а) інституційні; б) контрактні;
- 2) за складом засновників: а) урядові; б) муніципальні; в) громадські; г) церковні; г) приватні;
- 3) за відокремленістю активів фонду від активів засновників: а) автономні; б) резервні;
- 4) за участю засновників у розподілі прибутку фонду: а) неприбуткові; б) комерційні;
- 5) за структурою управління: а) однорівневі; б) дворівневі;
- 6) за доступністю участі у фонді: а) відкриті; б) закриті; в) з обмеженим доступом громадян до участі;
- 7) за формою участі у фонді: а) обов'язкові; б) добровільні;
- 8) за принципом розрахунку пенсійних виплат: а) страхові; б) ощадні;
- 9) за правом власності на пенсійні активи: а) пайові; б) трастові;
- 10) за стадією життєвого циклу: а) нещодавно утворені; б) на стадії розвитку; в) зрілі; г) на стадії ліквідації;
- 11) за ризикованістю інвестицій: а) консервативні; б) збалансовані; в) зростаючі; г) агресивні;
- 12) за наявністю гарантій: а) з гарантованими виплатами; б) з гарантованою доходністю; в) без гарантій [2, с. 67-69].

Отже, проаналізувавши моделі класифікацій видів недержавних пенсійних фондів у працях вітчизняних науковців, зробимо такі висновки:

1) суттєвою проблемою вітчизняних праць, присвячених питанню видів недержавних пенсійних фондів, є те, що автори не розрізняють недержавні пенсійні фонди й інші суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення. Відповідно, більша частина критеріїв їх розподілу взагалі не належить до недержавних пенсійних фондів, хоча їх можна поширити на таких суб'єктів, як банківські установи і страхові організації;

2) окремі з виділених критеріїв є влучними, проте в будь-якому випадку їх більш доречно переглянути в контексті норм Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3].

Щодо інших критеріїв розподілу, пропонуємо звернутись до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3], адже лише зміст його норм може сприяти визначенню специфіки недержавних пенсійних фондів.

Передусім звернемо увагу на те, що й на підставі змісту статті 1 Закону можна здійснити розподіл недержавних пенсійних фондів за критерієм правової природи на відкриті пенсійні фонди, корпоративні пенсійні фонди та професійні пенсійні фонди. Відповідно, як нами встановлено раніше, така класифікація є найзагальнішою

й такою, що найчастіше зустрічається в працях вітчизняних науковців, адже її виділення прямо випливає з норм Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3].

Продовжуючи аналіз норм Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3], варто зробити висновок про можливість класифікації недержавних пенсійних фондів за багатьма іншими критеріями. Так, частина 5 статті 6 цього нормативно-правового акта дає змогу здійснити їх класифікувати за способом утворення недержавного пенсійного фонду. У цій нормі зазначено таке: «Дозволяється приєднання та злиття декількох пенсійних фондів одного виду. У разі злиття чи приєднання декількох пенсійних фондів одного виду новоутворений пенсійний фонд (фонд, до якого здійснюється приєднання) повинен бути того самого виду, що й фонди, які злилися чи приєдналися». Тобто недержавні пенсійні фонди можуть бути такими, які утворені шляхом приєднання і злиття декількох пенсійних фондів одного виду.

Окрім вищеперерахованих особливостей, стаття 8 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3] дозволяє здійснити розподіл недержавних пенсійних фондів за критерієм засновників. Так, у частині 1 статті 8 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3] вказано, що засновником відкритого пенсійного фонду можуть бути будь-яка одна чи декілька юридичних осіб; засновником корпоративного пенсійного фонду може бути юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців, до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники; засновником (засновниками) професійного пенсійного фонду можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки (об'єднання професійних спілок), або фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять). Отже, недержавні пенсійні фонди можуть бути такими, засновником яких є одна чи декілька юридичних осіб; засновником яких є юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців, до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники; засновником (засновниками) яких є об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки (об'єднання професійних спілок), або фізичні особи, пов'язані за родом їхньої професійної діяльності (занять).

Усе вищезазначене дає змогу зробити висновок, що основна проблема недосконалості наявних у науковій доктрині моделей класифікації видів недержавних пенсійних фондів полягає в недостатньому використанні авторами положень Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3] під час їх формулювання. Як наслідок, застосування зарубіжного досвіду або ж праць інших дослідників призводить до того, що більшість класифікацій не мають нічого спільного ні з нормами чинного законодавства, ні з конкретно фондами недержавного пенсійного забезпечення.

У процесі аналізу вітчизняної правової та економічної доктрини, а також положень Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3] ми розробили **власну класифікацію видів недержавних пенсійних фондів за такими критеріями:**

1) за правовою природою:

а) відкритий пенсійний фонд – недержавний пенсійний фонд, учасниками якого можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи;

б) корпоративний пенсійний фонд – недержавний пенсійний фонд, засновником якого є юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців, до якого можуть приєднуватися роботодавці-платники;

в) професійний пенсійний фонд – пенсійний фонд, засновником (засновниками) якого можуть бути організації роботодавців, їх об'єднання, об'єднання громадян,

професійні спілки, їх об'єднання або фізичні особи, пов'язані за родом їхньої професійної діяльності (занять), визначеної в статуті фонду; учасниками такого фонду можуть бути виключно фізичні особи, пов'язані за родом їхньої професійної діяльності (занять), визначеної в статуті фонду, а також фізичні особи, які є працівниками організацій роботодавців, їх об'єднань, членами або працівниками професійних спілок, їх об'єднань, які створили такий фонд;

2) за структурою управління:

а) однорівневі недержавні пенсійні фонди, у яких управління діяльністю здійснюється без делегування повноважень іншим установам;

б) дворівневі недержавні пенсійні фонди, у яких управлінські повноваження передаються радою фонду адміністраторові, банку-зберігачеві чи компанії з управління активами;

3) за доступністю участі у фонді:

а) відкриті недержавні пенсійні фонди – їх учасниками можуть стати всі бажаючі;

б) закриті недержавні пенсійні фонди – перелік учасників визначається засновниками фонду;

в) недержавні пенсійні фонди з обмеженим доступом громадян до участі – фонди, участь у яких обмежена працівниками певного підприємства (корпоративні), професії (професійні), галузі економіки (галузеві) або громадянами, що проживають у межах певної території (територіальні);

4) за специфікою утворення:

а) недержавні пенсійні фонди, утворені шляхом створення;

б) недержавні пенсійні фонди, утворені шляхом приєднання чи злиття декількох пенсійних фондів одного виду;

5) за критерієм засновників:

а) недержавні пенсійні фонди, засновником яких є одна чи декілька юридичних осіб;

б) недержавні пенсійні фонди, засновником яких є юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців, до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники;

в) недержавні пенсійні фонди, засновником (засновниками) яких є об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки (об'єднання професійних спілок), або фізичні особи, пов'язані за родом їхньої професійної діяльності (занять);

б) за специфікою адміністрування недержавного пенсійного фонду:

а) недержавний пенсійний фонд, у якому адміністрування здійснює юридична особа, що надає професійні послуги з адміністрування недержавних пенсійних фондів (професійний адміністратор);

б) недержавний пенсійний фонд, у якому адміністрування здійснює юридична особа – одноосібний засновник корпоративного пенсійного фонду, який прийняв рішення про самостійне здійснення адміністрування такого фонду;

в) недержавний пенсійний фонд, у якому адміністрування здійснює компанія з управління активами;

7) за критерієм управління активами:

а) недержавний пенсійний фонд, у якому управління активами здійснюється компанією з управління активами;

б) недержавний пенсійний фонд, у якому управління активами здійснюється банком;

в) недержавний пенсійний фонд, у якому управління активами здійснюється Національним банком України;

г) недержавний пенсійний фонд, у якому управління активами здійснюється професійним адміністратором, який отримав ліцензію на провадження діяльності з управління активами.

Підсумовуючи здійснене дослідження питання видів недержавних пенсійних фондів, зробимо висновок про неоднозначність його розуміння у вітчизняній науковій літературі. З одного боку, види недержавних пенсійних фондів прямо передбачені та регламентовані в Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV [3], отже, як наслідок, це питання розглядається у правовій доктрині переважно в контексті відповідних правових норм. З іншого боку, ті моделі більш масштабних класифікацій видів недержавних пенсійних фондів свідчать про те, що сьогодні у вітчизняній науці відсутнє чітке розуміння відмінностей недержавних пенсійних фондів від інших суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення. Тобто сучасний стан наукової уваги до недержавного пенсійного забезпечення дійсно є недостатнім для формування несуперечливої правової теорії цього інституту, а також для активного розвитку недержавних пенсійних фондів у вітчизняному суспільстві. Нерозуміння різних сторін видів недержавних пенсійних фондів призводить до того, що навіть через багато років після запровадження цього інституту в Україні він усе ще не користується достатнім рівнем популярності серед населення.

Список використаних джерел:

1. Кропельницька С.О., Солоджук Т.В. Соціальне страхування: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 336 с.
2. Цікановська Н.А. Класифікація недержавних пенсійних фондів у контексті забезпечення їхньої фінансової безпеки. *Вісник Університету банківської справи*. 2016. № 12. С. 64–70.
3. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 47–48. Ст. 372.
4. Мельник Т.Г. Сучасний стан та перспективи діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. 2011. Вип. 127. С. 20–25.
5. Хлибова Т.О., Черненко К.П. Розвиток недержавних пенсійних фондів в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 486–490.
6. Коніна М.О., Реха К.Х. Недержавне пенсійне страхування в Україні: перешкоди розвитку та шляхи їх подолання. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 651–654.
7. Миськів Г.В. Особливості недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.7. С. 225–230.
8. Гайдук І.С. Стан недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2017. Вип. 2. С. 145–150.
9. Януль І.Є. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 135. С. 25–27.
10. Теоретичні засади правового регулювання інвестування інноваційного розвитку в Україні: монографія / С.М. Прилипко, Р.П. Бойчук, С.В. Глібко та ін.; за ред. Р.П. Бойчука. Харків: Право, 2014. 480 с.
11. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 49. Ст. 376.